

Een landkorst van vergeten dichtersleed

Sven Peeters

essay

*“Es dämmern im Bücherständer
die Bände in Gold und Braun;
und du denkst an durchfahrende Länder,
an Bilder, an die Gewänder
wiederverlorener Fraun.”*

(Rainer Maria Rilke)

Situering

Boven op het terras van de kerk van Monte Grisa zie je diep beneden en zo ver als het oog reikt de kalme plas van de Adriatische Zee. In de rug, achter deze vreemde kerk die in de lokale volksmond wel Formaggio of stuk kaas wordt genoemd, ligt het groene Slovenië. Voor ons, tussen Karstgebergte en zee, ligt op een smalle Italiaanse kuststrook de havenstad Triëst. De eerste landtongen die in de verte de golven likken, zijn opnieuw Sloveens; de verste rotsen behoren tot het Kroatische schiereiland van Istrië. De kerk vormt een landmerk: als je beneden in de stad naar de omringende heuvels kijkt, valt haar stolpachtige vorm onmiddellijk op. 's Nachts vormt zij een eenzaam lichtbaken hoog op de heuveltop.

De Karstheuvels vormen met hun 200m hoge, bijna loodrechte wand een radicale natuurlijke grens die het zoute water bruusk een halt toeroept. De Karst vormt een nationale grens die de Italiaanse zeestad scheidt van het Sloveense achterland. Het gebergte gold tot voor kort ook als een ideologische grens. Nadat eerst de fascist en vervolgens de communisten dit stuk land binnen hun invloedssfeer trachtten te halen, trok het Westen hier de 'koude' lijn tussen vrijheid en communisme. *“Wanneer ik met mijn vriendjes op de Karst ging spelen, zag ik heel concreet het IJzeren Gordijn, de grens die toen de hele wereld in tweeën sneed en die zich maar een paar meter van mijn huis bevond”*, schrijft cultuurfilosoof en inwoner van Triëst, Claudio Magris. In de video die bij het boekje *Fra il Danubio e il mare* (Tussen Donau en zee, 2001) hoort, zien we Magris wandelen op de oude paden in de Karstheuvels en hem wijzen op de onzichtbare grenzen in het landschap. De wandelaar is een landschapslezer.

De Italiaanse grensstad Triëst ligt op het snijpunt van drie werelden: de West-Europese mediterrane wereld, het Habsburgse Mittel-Europa en de Zuid-Oost-Europese Balkan. De stad zelf lijkt zich ergens in een niemandsland te bevinden: *“hier is alles nog vlakbij en lijkt het toch heel ver weg”*, aldus Stefan Hertmans. Triëst hangt als een vergeten appendix aan haar Italiaanse moederland. Haar territorium blijft voor velen nog steeds een vergissing van de geschiedenis. De stad stond al in de veertiende eeuw onder Oostenrijkse heerschappij, groeide onder de Habsburgers uit tot een wereldhaven, kwam tot grote vreugde van de Italiaanse nationalist (de irredentisten) na de Eerste Wereldoorlog aan Italië toe, genoot vervolgens als grensstad de bijzondere aandacht van Il Duce, werd in 1943 na de val van Mussolini opgenomen in het Derde Rijk, kwam in 1945 bijna in Joegoslavische handen toen de partizanen van Tito de stad veertig dagen lang bezetten, maar werd door de geallieerden ‘bevrijd’ en in zones opgesplitst. Ze werd vervolgens omdat men niet wist waar ermee te blijven van 1947 tot 1954 tot Internationale Vrijzone (met eigen munt en postzegel) uitgeroepen, om ten slotte sinds dat jaar (opnieuw) als Italiaanse grensstad langzaam in te slapen in de linkeroksel van het nu Kroatisch geworden schiereiland Istrië. *“Triëst is een anachronisme en een ‘nebeneinander’, een strand bezaaid met afval van de Geschiedenis, waarin alles en het tegendeel van alles nauw samengaan (...) In dat doodlopende deel van de Adriatische Zee is de Geschiedenis een kluwen waarin draden zich verstrikken.”* (Magris). Of zoals Stefan Hertmans in de bundel *Het narrenschip* (1990) schrijft over het ongrijpbare Triëst: *“Een stad die op de lijnen / in de handpalm van Europa ligt, / waarop de tijd een fuik uitzet”*.

‘Karst’ is de internationale wetenschappelijke benaming voor de kalkbodems die onder de oppervlakte allerlei gangen en grotformaties vertonen die ontstaan zijn door duizenden jaren van wind- en watererosie. Het karstlandschap dankt zijn naam aan het Sloveense ‘Kras’, sinds de 19de eeuw de benaming voor het 500 meter hoog gelegen, onherbergzame stuk land dat zich uitstrekt tussen Triëst, Nova Gorica en Postojna in Slovenië. De Italiaanse benaming voor de heuvels rondom Triëst luidt ‘Carso’, en het Servo-Kroatische ‘Krst’ lijkt wel een onomatopée voor het ruwe, rotsachtige landschap.

Al sinds onheugelijke tijden wordt de Italo-Sloveense Karst gegeseld door de beruchte Bora, een machtige ijzige wind die zich jaarlijks in het winterseizoen vanuit de Siberische steppen over het continent richting Triëst stuwt met snelheden tot 180km per uur (*“de sirocco breekt, de bora veegt en verplaatst”* (Magris)). In januari jongstleden haalde de stad nog het nieuws toen de wind twee doden maakte. Neem daarbij de eeuwenlange erosie door de

regen en het zout van de Adriatische golven en je krijgt een spectaculair landschap. Zo vind je in Slovenië het beroemde Cerknica Meer, dat jaarlijks tijdens de zomer verdwijnt en in de winter opnieuw volloopt wanneer de natuurlijk ontstane kanalen en ‘zinkholen’ in de bodem het vele water niet meer kunnen slikken en overlopen. Tweeduizend jaar geleden schreven reizigers al over het bizarre fenomeen. De Griekse reiziger Strabo (60v.C.-20n.C.) heeft het over het Lacus Lugeus, het Meer der Smarten. Het prachtige, witte Predjama Kasteel werd in een rotsholte in de heuvelwand gebouwd en als bezoeker kan je vandaag de dag nog altijd wandelen in de kilometerslange natuurlijke gangen achter het kasteel in het Karstmassief, waarlangs de bewoners eertijds ontsnapten toen het kasteel werd ingenomen. Italië en Slovenië wedijveren al jaren met elkaar over wie de grootst toegankelijke grot ter wereld bezit: de Italiaanse Grotte Gigante of de Postanja-grot in Slovenië, beide reusachtige holen in de Karst.

De Karst heeft verder het wereldberoemde paardenras der lippizaners voortgebracht, genoemd naar het kleine Sloveense Karstdorp Lipica (“kleine linde”). In 1580 werd het dorpje door de Habsburgers gekocht om er pracht-exemplaren te kweken voor de Spaanse Ruitery in Wenen. De lippizaners stammen af van de veel oudere Karstpaarden, die door de Romeinen al geliefd waren vanwege hun oerkracht. Zo werden ze gebruikt in de vierspannen bij de paardenrennen in Rome. In de roman *Het verschil* (2000) van Monika van Paemel is de mythische lippizaner Siglavy de mysterieuze medereiziger van de auteur op haar tocht door het door de oorlog gekwetste Balkangebied.

De Wortels van de Karst

De allervroegste verwijzingen in de literatuur naar de Karst dateren van de oudheid. Centraal in die verhalen staat de mythische Timavo-rivier, die ontspringt nabij de Sloveense Sneznik of Monte Nevoso (‘Sneeuwberg’, 1796m) en nog op Sloveens grondgebied de Karst induikt om na een mysterieuze onderaardse tocht van 38km opnieuw aan de oppervlakte te verschijnen in de Karstrotsen nabij Duino (zo’n 15km van Triëst), waar het water de zee instroomt. Volgens de overlevering kwamen de Argonauten, op de vlucht voor de Kolchiden met het Gulden Vlies, via deze stroom in de Adriatische Zee terecht. De 19de-eeuwse Triëstijnse historicus Pietro Kandler beweerde dat Jason en zijn mannen op die manier de eerste handelsweg tussen de Zwarte en de Adriatische Zee creëerden. In andere antieke verhalen wordt de Timavo beschouwd als een mythische zijrivier van de machtige Donau.

Niemand minder dan Vergilius (70-19v.C.) verwees in zijn *Aeneis* (boek I,

244-247) naar de rivier: “*Timavi, unde per ora novem vasto cum murmure montis it mare proruptum*”, de rivier die toen via negen mondingen (nu: drie) de zee instroomde, op het gefluister van het gebergte. Ook de Griek Strabo verwijst naar de onderaardse rivier en vermeldt bovendien dat zich op de oevers het Heilige Bos van Diomedes (een Griek die na de Trojaanse oorlog in deze streken belandde) bevond, alsook een paardenfokkerij. De onvermijdelijke Plinius de Oudere (23-79n.C.), encyclopedist en wereldreiziger, situeert de herkomst van de toen beroemde en unieke Pucino-wijn “*non procul Timavo fonte saxoso colle*”, niet ver van de berg die de stenen bron van de Timavo vormt (*Historia Naturalis*, XIV, 62). De Pucino was de lievelingswijn van Livia Drusilla, echtgenote van keizer Augustus. De Karst brengt overigens nog steeds de rode Terano-wijn voort, met haar typische grondsmak. Deze wijn kan worden geconsumeerd in de talrijke maar goed verstopte osmizze boven in de Karst. Dat zijn private woningen die naar Habsburgs gebruik (eertijds) acht dagen per jaar (Sloveens osem, “acht”) zelfbereide dranken en maaltijden mochten aanbieden.

Dat de monding van de Timavo een oeroude heilige plek is, bewijzen de voor Italië unieke restanten van een Mithrastempel. Bovendien maakt ook de Peutingerkaart, de middeleeuwse kopie van een Romeinse map uit vermoedelijk de 1ste eeuw, melding van de Mansio Timavi, een rustplaats voor vermoeide reizigers.

Als de wandelaar vandaag de dag de Karst in trekt, leest hij een leugen in de groene bossen die op de hoogten groeien. Eeuwenlang is de Karst een bar en kaal landschap geweest. De Oostenrijkse toneelschrijver Franz Grillparzer (1791-1872) schreef in zijn dagboek: “*Voor ons lag een kaal, verlaten landschap, vrijwel zonder enige bebouwing (...) De velden waren bezaaid met rotsblokken en gaven het geheel het aanzien van een stenen zee. Het was alsof God hier op deze plek had gestaan toen hij na de zondeval van de mensen zijn vloek over de aarde uitsprak*” (vert. Jan Paul Hinrichs). Een populaire ontstaansmythe vertelt ook hoe God bij de schepping alle land en water over de aarde had verdeeld, maar op het einde van de dag nog wat kiezels en steentjes vond onderaan in zijn grote zak en die dan maar heeft uitgeschud boven deze omgeving.

Maar ooit was het anders. Ooit groeiden hier machtige heilige wouden. Toen in de 5de eeuw Attila met zijn monsterlijke Hunnentroepen het nabijgelegen Aquileia, een belangrijk centrum van de toenmalige vroeg-christelijke wereld, verwoestte, vluchtten velen naar een meer westelijk gelegen lagune om er de fundamenten te leggen van wat het machtige Venetië zou worden. De stad werd gebouwd op duizenden boomstammen die werden gerooid op

de heuvels van de Karst. De hele streek werd toen kaalgeplukt. Pas in de 19de eeuw werd een groot herbebossingproject gelanceerd om de dan belangrijk geworden havenstad Triëst beter te beschermen tegen de beukende Bora-wind.

Het vissersdorp Triëst werd in de 19de eeuw door de Habsburgers uitgebouwd tot een rijke en multiculturele metropool-aan-zee. Boven in de Karst ligt Opicina, waar zich vandaag de laatste Italiaanse huizen bevinden vóór de Sloveense grens. Er staat een hoge zuil, de Obelisk, die voor de Oostenrijkers die vanuit Wenen een barre tocht door de Karst achter de rug hadden, opnieuw de beschaving moest aankondigen. Aan de overkant van de Obelisk staat een oud hotel te verkommeren. De consul-literator Sir Richard Burton (1821-1890) voleindigde hier zijn Engelse vertaling (tevens de eerste in een West-Europese taal) van de Verhalen van Duizend-en-Een-Nacht. In 1872 was hij als consul door Queen Victoria aangesteld om het Britse Rijk te vertegenwoordigen in Triëst. De Arabisch sprekende avonturier had echter liever in een of ander exotisch land gezeten. Hij verveelde zich in deze stad en vulde zijn dagen met dineren, lezen en het voltooien van zijn vertalingen en zijn beruchte commentaren van pornografische verhalen uit het Verre Oosten. Om af en toe te kunnen ontsnappen aan de eentonigheid huurde hij een aantal kamers in het hotel tegenover de Obelisk. In die dagen was Opicina (Sloveens 'Obcina') een primitief Karstdorp, een andere wereld vergeleken met de cultuur en verfijning in de benedenstad. Misschien, aldus Jan Morris, vond de schrijver hier iets van de exotiek en het avontuur waar het hem in Triëst aan ontbrak. Wellicht was de Karst een meer inspirerende plek voor Burtons woedend krassende pen.

Vandaag staat het hotel er verlaten en verwaarloosd bij. Aan de ingang, onderaan een trapje, waar allerlei afval zich heeft opgehoopt, hangt een gedenkplaat met de beeltenis van Burton. Op de bovenste verdieping biedt het balkon een adembenemend zicht op de baai. Voor het hotel razen de auto's voorbij en niemand lijkt oog te hebben voor de landschapslezer die aan Burton denkt. En aan Burtons echtgenote Isabel, die hier na de dood van haar man al zijn scabreuze dagboektekeningen en het manuscript van *The Scented Garden* in het vuur gooide. Het is allemaal verbrand en verdwenen. Een andere collega-consul-literator haatte Triëst even hard als Burton. Stendhal (1783-1842) kwam hier als nieuwbakken consul in november 1830 om in april al weer weg te gaan omdat de Oostenrijkers niks moesten hebben van zijn revolutionaire gedachtegoed en zijn expliciete kritiek op het Habsburgse rijk. Net als Burton was hij niet te spreken over de Bora-wind en als hij de stad en haar troosteloze omgeving aanschouwde, schreef hij in een van zijn vele brieven: "*Je touche ici à la barbarie*".

De Andere Wereld van de Karst

Triëst is altijd een gespleten stad geweest. De Italo-Sloveense grens die altijd onzichtbaar de stad en haar inwoners heeft verdeeld (en samengebracht), is sinds de toewijzing van Triëst aan Italië in 1954 een reële grens geworden: de zeestad werd de facto afgesneden van haar Sloveense hinterland. Magris: *“het leek zelf een grens die bestond uit zo veel kleine grenzen dat ze elkaar binnen in de stad doorsneden en zelfs elkaar kruisten in de karakters en leefwijzen van de inwoners. Grenslijnen zijn ook lijnen die door een lichaam lopen, het doorsnijden, het tekenen als littekens of rimpels, en die sommigen niet alleen scheiden van hun burens maar ook van zichzelf.”* Schrijvers uit Triëst zoals Scipio Slataper of Italo Svevo (Ettore Schmitz) droegen de Italo-Sloveense gespletenheid in hun namen. Het is ook niet toevallig dat Eduardo Weiss, een student van Sigmund Freud, precies in Triëst de leer van de psycho-analyse introduceerde en daarmee Italo Svevo (1861-1928) zou inspireren tot de eerste Freudiaanse roman uit de geschiedenis, *Bekentenissen van Zeno* (1923).

De Triëstijnse dichter Umberto (Poli) Saba (1883-1957) heeft gedichten geschreven vanuit de heuvels, gezeten op een hoge plek, met een prachtig zicht op zijn stad, die andere wereld. *“De hele stad ben ik doorgegaan. / Toen heb ik een helling beklommen: / beneden huizen, maar boven geen / teken van leven, enkel een muurtje. / Ik zit er volkomen alleen, / en ik weet dat de stad / hier ophoudt te bestaan.”* (vert. Benno Barnard). Saba, die op latere leeftijd een patiënt van Weiss zou worden, heeft zijn pseudoniem waarschijnlijk ontleend aan Peppa Sabaz of Saber, de Sloveense min die hem in zijn vroegste levensjaren verzorgde, en bij wie hij tot zijn vijfde levensjaar “op het land” inwoonde, aldus zijn alter ego Ernesto in de gelijknamige postuum gepubliceerde roman (1975). Het land, dat is de Karst, het territorium van het Slavische volk. Er zit heel wat melancholie in de verzen van Saba als hij het heeft over zijn Sloveense min, *“Ik kijk naar je met spierwit haar bekroonde / gelaat, vrouw, naar je harde trekken, harder / dan het gesteente van je Karst, doorgroefd met / je rimpels, als de aarde door haar voren”* (vert. Ike Cialona). Nu zie je nog steeds de Sloveense oudjes in het straatbeeld van Triëst, maar ze zijn in deze moeilijke rechtse tijden veelal veroordeeld tot de bedelstaf. Voor Hertmans zijn ze symbolisch aanwezig om de stad te blijven herinneren aan haar tegenwoordig sterk genegeerde oeroude band met de Karst. De Istriaanse schrijver Fulvio Tomizza (1935-1999) brengt in *Franziska* (1996) de twee werelden samen in het verhaal van de niet vanzelfsprekende liefde tussen het Sloveense Karstmeisje Franziska en de Italiaan Nino uit Triëst. Het verdriet om het Italiaanse verlies van Istrië (dat overigens gepaard ging met een gigantische volksverhuizing) is een thema

dat door het hele oeuvre van Tomizza zindert.

Mijn broer, zo noemde Scipio Slataper (1888-1915) de Karst in *Il mio Carso*, “Mijn Karst” (1912). “*Ik ben zoals jou, broer, koud en naakt. Ik ben eenzaam en onvruchtbaar*”, schreef de hyperbewuste literaire jongeling, worstelend met zichzelf en zijn ideeën tegenover de wereld aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog. Magris geeft de idealistische en piepjonge schrijver een grote symbolische waarde voor de cultuur van Triëst en noemt hem de eerste auteur die het concept van de Triestinità formuleerde. Heel symptomatisch bij deze zijn de beginregels van *Mijn Karst* waarin Slataper telkens opnieuw probeert te zeggen wie hij eigenlijk is, en hij vervolgens zijn identiteit moet ‘uitvinden’ en ontdekken in een botsing tussen de Slavische en de Italiaanse cultuur die in Triëst tegelijkertijd een samensmelting ervan is, aldus Magris. De grilligheid van het Karstlandschap met haar gebarsten kalkplateaus, ingestorte grotten, dorre struiken en de geselende Bora vormt voor Slataper een dankbaar beeld voor de onzekere situatie van Triëst.

De Doden van de Karst

In haar laatste boek *Trieste and The Meaning of Nowhere* (2000) noemt de afscheidsnemende Welshe auteur Jan Morris de Karst “*the zone of disorder*”. Staat de stad beneden aan de heldere zee voor de beschaving, dan is de Karst haar duistere en irrationale tegenhanger. De heuvels met hun ontelbare holen waren in de 18de en 19de eeuw de laatste toevluchtsoorden voor de in heel Europa opgejaagde vermeende heksen. De nachten daarboven zijn anno 2003 nog altijd pikdonker en dat voedt de sporadische doch hardnekkige geruchten over satanische praktijken. Op 11 september 1994 berichtte de plaatselijke krant *Il Piccolo* met een paginagroot artikel over Satanriten in de buurt van Monte Grisa. Het gebeurt, zoals twee zomers geleden, dat de kerk ’s nachts niet oplicht (door een stroompanne?) en de Karst een onheilspellend donkere plek wordt die allerlei duistere machten lijkt uit te nodigen om de oude rituelen te hervatten. Zo nu en dan verschijnen daar berichten over in de krant.

De duizenden aardspleten bevatten de bloedkorsten van de vele slachtoffers die hier voor hun land of ideaal vielen in de twee wereldoorlogen. In vele Karstdorpen staat op het plein een oorlogsmonument om de doden te herdenken. Bij het grafmonument van Redipuglia, het grootste in heel Italië, liggen honderdduizend slachtoffers van de Grote Oorlog begraven. In de jaren zeventig werden bij archeologische opgravingen nabij Bassovizza tientallen vastgebonden lijken gevonden. Men neemt aan dat deze Italiaansgezinde soldaten én burgers werden gedood door de partizanen. Het is helaas niet het enige massagraf uit de Tweede Wereldoorlog dat in deze streek werd ontdekt in de zogenaamde ‘foibe’. In die natuurlijke holen verdwenen dode of leven-

de lichamen bij afrekeningen tussen fascist en communisten. Zoë Brân schrijft in *After Yugoslavia* (2001): “*It’s strange to think that the landscape may hold secrets half a century old. Some investigators believe there as many as one hundred and ten mass grave sites all across Slovenia.*”

Het fenomeen van de foibe bleek een bron van inspiratie te zijn voor de Duitse journalist Veit Heinichen die een paar jaar geleden in Triëst kwam wonen en daar thrillers begon te schrijven. In zijn tweede roman *Die Toten vom Karst* (2002) onderzoekt commissaris Proteo Laurenti een zaak waarbij een aantal lijken werden gevonden in een kloof in de Karst.

Ernest Hemingway (1899-1961) kwam in 1918 in de streek als ambulancier werken voor de Italianen, net zoals een jaar later die andere heroïsche avonturier-schrijver Gabriele D’Annunzio (1863-1938) hier oorlog kwam voeren om Istrië veilig te stellen voor de Italianen. Hemingway schreef zijn ervaringen neer in het deels fictieve *A Farewell to Arms* (1929). Hij was gelegerd nabij Gorizia (Gorica), de stad die met het Vredesverdrag van Parijs in 1947 werd opgesplitst, met Gorizia aan Italiaanse zijde en Nova Gorica aan Joegoslavische zijde.

De Karst is het schouwtoneel geweest van grote beslissende gebeurtenissen in de geschiedenis, zoals de val van de Habsburgse Dubbelmonarchie, de expansiedrift van de nazi’s, de strijd tussen fascisme en communisme. Sommige lokale historici beweren ook dat een plotse Bora tijdens een Romeinse veldslag hier de rechtstreekse aanleiding gaf tot de val van het Imperium. Om de Maagd Maria te bedanken dat de wereldbranden eindelijk waren uitgewoed (en omdat de stad gespaard gebleven was van bombardementen), werd in 1966 op een 350m-hoge Karsttop de Monte Grisa-kerk gebouwd. Jan Morris vergelijkt de nogal ongelukkige vorm van het gebouw met “*one of those bathroom devices that disinfect the atmosphere*”. We kunnen alleen maar hopen dat de kerk de streek zal vrijwaren voor nieuwe lijkengeuren. De Balkan is echter veel te dichtbij en de jaren negentig geven zij die hopen al ongelijk. Maar dat is een ander verhaal.

De Spookkastelen van de Karst

De kustweg naar Triëst op de flanken van de Karst loopt onderweg voorbij twee kastelen: het kasteel van Duino en dat van Miramare. Het Castello Miramare werd gebouwd door Maximiliaan van Oostenrijk (1832-1867) als liefdesnestje voor zijn gemalin, prinses Charlotte van België (1840-1927). Het huwelijksgeluk duurde echter niet lang want de tot keizer van Mexico gekroonde Habsburger werd al gauw neergeschoten door Mexicaanse revolutionairen. Charlotte leefde nog enkele maanden teruggetrokken in Miramare en keerde toen definitief terug naar België om er langzaam krank-

zinnig te worden. Jan Morris geeft in haar boek een merkwaardig lijstje van hoogwaardigheidsbekleders die later een of meerdere nachten doorbrachten in dit slot en achteraf allen in vreemde omstandigheden om het leven kwamen. De vloek van Miramare, heet het.

In het kasteel van Duino spookten andere fantomen, als we de Praagse dichter Rainer Maria Rilke (1875-1926) mogen geloven. En ze zijn er nog steeds, volgens de lokale bijgelovige volksmond. Het kasteel van Duino werd gebouwd op het einde van de 14de eeuw en de nabijgelegen Dante-rots wordt zo genoemd naar het hardnekkige gerucht dat de beroemde Italiaanse dichter Dante Alighieri (1265-1321) er een poos heeft zitten mediteren, ver weg van het kabaal van de rivaliserende Italiaanse steden in die dagen. Is het toeval dat Rilke tijdens zijn verblijf in Duino van oktober 1911 tot april 1912 op de gedachte kwam om Dante's *Vita Nuova* te gaan vertalen?

Rilke bevond zich in een crisisperiode toen hij door de vorstin van Thurn und Taxis werd uitgenodigd om enige tijd door te brengen in haar kasteel, boven op de Karstrotsen. Hij kreeg er een kamer met zicht op zee en de dichter vulde zijn dagen met lange wandelingen in de heuvels en avondlijke gesprekken met de vorstin. In december kwam de winter en bleef Rilke alleen achter op het kasteel van Duino, "*helemaal alleen tussen de oude muren, buiten de zee, buiten de kale rosten, buiten de regen*" (in een brief van 14 december 1911). Hij had een klein boekje gevonden en verdiepte zich in de trieste aantekeningen van ene Theresa R. die vertelden over een slecht afgelopen liefdesgeschiedenis. Twee andere vrouwen hielden Rilke nog in de ban, Raymondine en Polyxène, de vroeg gestorven zussen van de gastvrouw. Hun beider portretten hingen in het kasteel.

In januari maakte Rilke een wandeling hoog in de Karst met de zee in de onmiddellijke diepte. Op dat moment, zo vertelt Rilke, bracht de Bora flarden van woorden mee die het eerste vers zouden vormen van de beroemde *Duineser Elegieën* (1923): "*Wer, wenn ich schrie, hörte mich denn aus der Engel / Ordnungen?*". De dichter nam snel notities, luisterde nog eens en hoorde niets meer, maar later terug op het kasteel begon hij te schrijven; de muze was terug. Uiteindelijk schreef hij in Duino twee elegieën. Vandaag de dag kan de literaire toerist nog steeds het zogenaamde Rilke-pad afleggen, "*een van de mooiste wandelingen die je in de hele Adriatische riviera kunt maken*" volgens Stefan Hertmans die in zijn boek *Steden* (1998) in de voetsporen van de dichter treedt.

Ook de fantomen van Duino zochten de dichter op. Op een zonnige dag daalde Rilke af naar de zee en kwam in een groen begroeide baai uit. Bij een oude olijfboom ging het hem plots duizelen, aldus Rilke, en de tijd kantelde en om hem heen zweefden en fluisterden de schimmen van Theresia, Raymondine

en Polyxène, de ongelukkige vrouwen van Duino. In die dagen hield hij samen met de vorstin ook séances en beoefenden ze de populaire écriture automatique om de doden van Duino te laten spreken. De herinnering aan deze doden heeft Rilke later nog gebruikt toen hij zijn *Sonnetten aan Orpheus* schreef. Het is goed mogelijk, zo suggereert Hertmans, dat de druipsteengrotten van de Karst hem hebben geïnspireerd bij zijn beschrijvingen van Orpheus' tocht door de Onderwereld ("*Felsen waren da / und wesenlose Wälder*"), zoals ook de nationale dichter van Slovenië France Preseren (1800-1849) in een sonnet op de tonen van Orpheus' lier de Sloveense bergen betovert.

Is er een meer geschikte locatie dan Duino om een horrorverhaal te situeren? "*Tout ici plein de fantômes*" schreef de trendsetter van de Franse romantiek Charles Nodier (1780-1844) over het kasteel van Duino, in zijn gothic novelachtige verhaal *Jean Sbogar* (1818). Daarin wordt Duino door oude lokale inwoners het paleis van Attila genoemd. Dante zou er een tijdje asiel hebben gezocht en in de holen van de Karst inspiratie hebben gevonden voor de beschrijvingen van zijn Inferno. Duino is bij Nodier een plek des onheils, een roversnest op de klippen van de Karst van waaruit Sbogar, een nakomeling van de Albanese held Skanderbeg, met zijn manschappen de streek onveilig maakt. De Karstheuvels heten "*de Korinthische bekroning*" van de kust te zijn, een verwijzing naar het grillig krullende Griekse kapiteel. De slotscène waarbij de protagoniste Antonia zit opgesloten in het kasteel herinnert aan de demonen en de waanzin van de Belgische prinses in dat andere vervloekte kasteel.

In de witte Karstformatie ergens onder het kasteel van Duino steekt een rotspunt uit die door zijn vorm La Dama Bianca, de Witte Dame, wordt genoemd. De legende gaat dat een boosaardige kasteelheer zijn vrouw ooit van de muren in de diepte wierp, maar dat de ongelukkige tijdens haar val zo wanhopig schreeuwde dat ze onderweg in een rots veranderde. Elke nacht wordt zij opnieuw van vlees en bloed om te gaan dwalen in de gangen van het kasteel. In *Il Mio carso* noemt Scipio Slataper het barre Karstlandschap "*een verschrikkelijke schreeuw die versteend is*". *Mijn Karst* is opgedragen aan Gioietta, Slatapers mooie geliefde die vroegtijdig zelfmoord pleegde.

"*Je hebt er ooit een vrouw gehad*", luidt het laatste vers van Hertmans' gedicht 'Trieste'.

De Herinnering aan de Karst

Er wordt flink wat afgewandeld in de boeken van de schrijvers van Triëst. De jonge Ernesto (Saba), de observerende Slataper, Svevo's protagonist en zakenman Zeno Cosini, allemaal schouwen ze al wandelend de Triestini en hun

activiteiten. In hun voetsporen trad jaren later Claudio Magris die in *Microcosmi* bijvoorbeeld door de straten van de stad wandelt, van het ene in het andere verhaal. Net zoals Stefan Hertmans dat in *Steden* doet. Benno Barnard “ontvlucht zichzelf” in *Het gat in de wereld* (1993) om “met rust gelaten te worden door zijn beschaving”. Is het toeval dat Barnard, de Magris van de Lage Landen (wat nogmaals mag blijken uit zijn recente Huizinga-lezing: “we zijn wat we kwijt zijn”), zijn persoonlijk fin-de-siècle gaat beleven in Triëst, in het gezelschap van andere melancholische schrijvers als Svevo, Saba en Joyce? De tristesse van de stad echoot als het ware in de s-klanken van hun namen.

De Ierse schrijver James Joyce (1882-1941) woonde in Triëst van 1904 tot 1915. Bestaat er in de wereldliteratuur een bekendere wandelaar dan Leopold Bloom, wiens omzwervingen in de stad Dublin worden verteld in *Ulysses*? De wandelingen van Bloom en Stephen Dedalus herinneren aan die van de Engelse leraar Joyce en zijn beroemde leerling Svevo, altijd op stap in de stad, druk hun beider schrijfsels becommentariërend. Joyce schreef in een van zijn brieven hoe heet de zomers wel waren in de benedenstad en hij zocht daarom graag de frisse heuvels op van de Karst. Was het de verre blik op de wijde zee die de Ulysses in hem wakker maakte en besloot hij daarom in Triëst om een nieuwe Homerus te worden?

In haar boek *Laatste berichten uit Hav* (1986) brengt Jan Morris verslag uit van haar verblijf op het fictieve schiereiland Hav. Het is een plek die niet met rust wordt gelaten door de geschiedenis en voortdurend bedreigd wordt door het machtsspel van vreemde mogendheden (achter de horizon wachten de oorlogsschepen). Er is slechts één volk dat de eeuwen van strijd en machtswisseling nagenoeg ongeschonden is doorgekomen en dat is het volk uit de heuvels die Hav afschermen van de buitenwereld, “gebogen oude gestalten met kenmerkend verkalkte vingers (...) Ze waren van geboorte Italiaan (...) maar nu beschouwden ze zichzelf als statenloos. ‘Wij zijn mensen van nergens’”.

Daarboven staat een oeroude Monoliet. Het is een landmerk zoals de Monte Grisa of de Obelisk er een is. Het is het symbool voor een wereld die tijdloos is en onwrikbaar. Morris knipoogt hier naar de Karst van haar geliefde havenstad Triëst. De Karst is een plek die boven tijd en ruimte uitstijgt. Het is een offeraltaar en een stortplaats voor de Geschiedenis, een gigantisch Memento Mori, zo u wil. Maar haar rotsen zijn ook slijpschijven voor de pennen en haar stenen plateaus het schrijfblad waarop de Schrijver zijn woorden neergeschreven heeft.

Soms zijn dat woorden van afscheid. Jan Morris en Claudio Magris zijn twee auteurs die duidelijk hun hart hebben verloren aan deze stad van grenzeloze

melancholie. Ze zijn beiden bij hun fin-de-carrière aanbeland. Morris heeft met haar laatste boek een onvergetelijke ode aan de wereld van Triëst geschreven en zal zich nu terugtrekken op haar eiland in Wales. Magris schreef met het bescheiden maar zeer essentiële *Fra il Danubio e il mare* een terugblik op zijn leven en zijn werk, met daarbij als ondertitel: “de plaatsen, de dingen en de personen waaruit boeken ontstaan”. Is het ook een vaarwel?

De streek blijft vol vraagtekens achter “als een landkorst van vergeten dichtersleed” (Stefan Hertmans). ♦

Bibliografie:

- APOLLONIOS van Rhodos, *De tocht van de Argonauten. Vertaald en toegelicht door Wolther Kassies*. Athenaeum – Polak & Van Gennep, 1996, 422p.
- *Ah Triëst...* [met bijdragen van Benno Barnard, Annegret Böttner, Ike Cialona, Jan Paul Hinrichs, Onno Kusters, Evert van Kuijk, Jan Louter, Leo van Maris en Ruth Wolf] Bas Lubberhuizen, 1993, 127p. (= Stedenreeks Het Oog in't Zeil)
- BRÂN, Zoë, *After Yugoslavia*. Lonely Planet, 2001, 272p.
- BARNARD, Benno, *De Kakaanse seismograaf* [over Umberto Saba], in: *Nieuw Wereldtijdschrift* (1991)
- BARNARD, Benno, *Het gat in de wereld*. Atlas, 1993, 278p.
- DE ROSA, Diana, *Rilke e Teresa. Storia di un' abbandonata*. Lint, 1999, 91p.
- FONDA, Cesare, *Trieste Millenium*, Fenice, 2000, 195p.
- HEINICHEN, Veit, *Die Toten vom Karst. Roman*. Zsolnay, 2002, 365p.
- HEMINGWAY, Ernest, *A farewell to arms*. Penguin, 1972, 256p.
- HERTMANS, Stefan, *Het narrenschip*. Poëziecentrum, 1990, 63p.
- HERTMANS, Stefan, *Annunciaties. Gedichten*. Meulenhoff, 1997, 70p.
- HERTMANS, Stefan, *Seden. Verhalen onderweg*. Meulenhoff/Kritak, 1998, 256p.
- MAGRIS, Claudio, *Microcosmi*. Bert Bakker, 1998, 269p.
- MAGRIS, Claudio, *Langs grenzen. Essays, fragmenten en verhalen*. Bert Bakker, 2001, 366p.
- MAGRIS, Claudio, *Fra il Danubio e il mare. I luoghi, le cose e le persone da cui nascono i libri*. Garzanti Libri, 2001, 42p. [+ video]
- McCOURT, John, *The Years of Bloom. James Joyce in Trieste 1904-1915*. Lilliput Press, 2000, 306p.
- MORRIS, Jan, *Laatste berichten uit Hav*. Veen, 1986, 221p.
- MORRIS, Jan, *Trieste and The meaning of nowhere*. New York, Simon & Schuster, 2001, 205p.
- MORRIS, Jan, *Triëst. De melancholie van een plek*. Atlas, 2002, 223p.
- NODIER, Charles, *Jean Sogar*, Editions France-Empire, 1980, 190p.
- RILKE, Rainer Maria, *De elegieën van Duino. Een Duits-Nederlandse uitgave*. Ambo, 1978, 150p.
- ROOSEBOOM, Christiane, *Rainer Maria Rilke. De levensgang van een dichter*. Meulenhoff, s.d., 326p.
- SABA, Umberto, *Ernesto*, De Arbeiderspers, 1985, 140p.
- SABA, Umberto, *Serene wanhoop. Gedichten van Umberto Saba. Keuze, vertaling en na-woord van Ike Cialona*. Bas Lubberhuizen, 1995, 64p.
- SABA, Umberto, *Voor de vogels en een vriend. Poëzie, proza en brieven*. Atlas, verschijnt in mei 2003, ca. 400p.
- *Scrittori triestini del Novecento* [Antologia] Lint, 1991, 1702p.
- SLATAPER, Scipio, *Il mio Carso*. Edizione Bur La Scala, 1989, 2000, 179p.
- STENDHAL, *Correspondance II, 1821-1834*. Gallimard, 1967, 1180p.
- SVEVO, Italo, *Bekentenissen van Zeno*. Athenaeum – Polak & Van Gennep, 2000, 468p.
- TOMIZZA, Fulvio, *Franziska. Romanzo*. Oscar Mondadori, 1999, 223p.
- *Trieste. Le guide autrement*. Editions Autrement, 1998, 221p.
- VAN PAEMEL, Monika, *Het verschil. Een geschiedenis*. Meulenhoff, 2000, 287p.